СЛАВЯНСКА АНТРОПОНИМИЯ В СМОЛЯНСКО

Miroslav Mihaylov

Uniwersytet Płowdiwski im. Paisja Hilendarskiego, Filia – Smolyan

SLAVONIC ANTHROPONYMY IN THE REGION OF SMOLYAN. The paper focuses on a peculiarity in the development of personal names in the region of Smolyan during the XX century: the substitution of part of the Arabic-Turkish personal names for anthroponyms of Slavonic roots. The author attempts to analyze the causes that incited parents to prefer personal names of Slavonic origin. A great number of historical events lead to changes in the system of personal names. Such changes occurred repeatedly during the centuries due to the assimilation aspirations of religious and state leaders that ruled this border region.

Keywords: Personal names of Arabic-Turkish origin, change of names, personal names of Slavonic origin, transparency of semantics as factor in the choice of personal names.

В тази статия се спираме на една особеност при развоя на личните имена в Смолянско през миналия век, а именно на замяната на една част от арабско-турските лични имена с антропоними от славянски корени. Опитваме се да анализираме причините, които подтикват родителите да избират преномени със славянски произход. Посочваме множеството исторически събития, предизвиквали промени в системата на личните имена. Изтъкваме и обстоятелството, че тези процеси са се повтаряли многократно през вековете поради асимилационните стремежи на държавните водачи, управлявали този граничен в етнически и религиозен аспект район.

Многократно е констатирана консервативността на родопските говори. В тях са съхранени най-много особености на старобългарския език. По-отношение на антропонимията фактите са съвсем различни. Един бегъл поглед върху системата на личните имена показва тяхната изключителна и цялостна промяна за много кратки времеви периоди.

През XX век антропонимичната система в Родопите се променя цялостно под влиянието на държавата, на образователните институции, на българската и световната култура, на литературата, на множество недотам ясни и доловими

обществени фактори. Днес системата на личните имена в Смолянско е уеднаквена с останалите райони на България. Това се отнася и за действащите в момента тенденции – на българските деца да се дават имена, характерни за английската и латиноамериканска култура.

Първата рязка промяна на антропонимичната система е осъществена още със самото заселване на славяните на Балканския полуостров. Славяните идват със своя система, но под влияние на православната църква, при покръстването, старите славянски, прабългарски и други имена се заменят с християнски.

В исторически план главен фактор за промените на именната система са религиите. Вече две хиляди години Родопите са средище на православието, католицизма и мохамеданството. В миналото са се разпространявали павликянството и богомилството, а вероятно и вярвания на славяни и траки още от преди покръстването.

Родопите са населени от най-дълбока древност. Няколко хиляди години преди образуването на българската държава местното население в Родопите са траките. Антропонимичната система на траките изчезва под влияние на Римската империя, на елинизацията и романизацията и най-накрая се загубва сред масовостта на славянските племена (Ангелов 1971). След V век основна роля в съдбата на южните части на Балканския полуостров и на Родопите играят славяните. Те идват със своя антропонимична система. Редица имена на славянски вождове се споменават във византийските документи. Славянската антропонимична система е подложена на силен натиск от навлизащите чрез християнството еврейски, гръцки и латински лични имена.

С приемането на християнството в антропонимичната система на южните славяни се налагат лични имена от гръцки и латински произход. Множество изследвания показват, че подмяната не става изведнъж, а е налице едно интересно явление в антропонимията, което по-късно превратностите на историята многократно ще повтарят.

Имаме предвид следната ситуация – при раждането детето получава своето лично име, когато този човек вече е зрял мъж, поради намеса на външни за неговата социална среда фактори, изведнъж е принуден да промени своето име. Новото лично име не може да навлезе изведнъж в социалния колектив, в който човекът живее. Естествено е в битовата среда да бъде назоваван с името, което е имал преди и с което е познат в обществото.

По този начин в епохата на ранната българска държава се появяват лица, имащи по две имена. Едното е славянско или прабългарско, ползващо се в бита, в семейната и родова общност, а другото е дадено при покръстването за нуждите на религиозната обредност. В Родопите тези случаи в антропонимията ще да са били по-силно изразени, тъй като с много голяма вероятност християнството навлиза на гръцки език, чрез духовници, които са гърци или са вече елинизирани славяни.

Превратностите на историята спомагат тази традиция да продължава с хилядолетия. При кръщенето човекът получава име, което се свързва с името на някой светия. Този антропоним няма своята семантична мотивираност сред необразованото местно славянско население, няма и своята традиция. Липсата на прозрачна семантика и на родова традиция прави това име неизползваемо.

Изследвайки системата на личните имена в българския и немския език Борян Янев изтъква старинността на имената от славянски корени в антропонимичната система на българите и подчертава прозрачността на тяхната семантика: „Двучленните имена се определят като най-архаични, най-типични и са свързани в голяма степен с древната славянска общност...Съставът на повечето от тях и днес е ясен за хората (за разлика от християнските имена или преномените от западните култури). Имената ... са имали дълбок смисъл. В съвременната антропонимия са трайни лексикалните компоненти на старинни композити като: *мир*, *слав*, *бер*, *благ*, *бог*, *буд*, *вел*, *вид*, *влад*, *год*, *дар*, *добр*, *драг*, *жив*, *люб*, *мил*, *рад*, *тих*, *стан*, *яр*. Най-използвани са съставките ***мир*** и ***слав*** (Янев 2009: 75–76).

Николай Ковачев посочва няколко славянски имена на предводители на славяните, които са документирани във византийските исторически извори: „*Даврѝта* (Δαυρίτάς, *Даврѐнтий*, 547 г.), *Мусо̀кий* (Μουσσίκίον, 594), *Радого̀ст* – (Αρδάγαστος към 585 - 594), *Пирага̀ст* (Πηραγάστος, 595 г.); това са предимно имена от Дакия. От други области се споменават: *Дабрагѐз* (Δάβραγέζας > *Доброго̀ст*, 558 г.), *Сварỳн* (Σουαρουνας от отреда на *Дабрагѐз* в 558 г.), *Татимѐр* (Τατίμερ към 558 г. на византийска служба), *Хацо̀н* (княз, убит през 620 г. при нападение на Солун), *Пребъ̀нд* (Περβούνδος, *Перебо̀ундь*, **Прѣбѫдъ**, 645 г.) *Акамѐр* (Ἀκαμηρος, Akamirus, 799 г., княз от Велезития) *Невỳл* (Νεβουλος, 692 г., предводител на славянската група във войската на Юстиниан), *Славỳн* (Σκλαβουνος, 768 г. княз на северите, заловен с измама от Византийците)” (Ковачев 1987b: 126). Обикновено при покръстването тези имена не се запазват, а се дават гръцки.

Както изтъква Н. Ковачев: *С приемането на християнството и покръстването на нашия народ в 865 г. византийското духовенство и църквата узаконяват официално и многобройните чужди имена на светци. Славянската народна традиция при именуването обаче едва ли е прекъснала; в семействата са се появили двойни лични имена; официално „кръстно” и неофициално „народно”* (Ковачев 1987b: 145). Конкуренцията между славянските имена и антропонимията на православното християнство е засвидетелствана и в Русия след покръстването в 989 г.: *вь кръщение Йо̀сиф, а мирьскы Остромѝр – 1056 г. Родися у Игоря сын, и нарекоша имя ему в крещенеи Андреян, а княжее Святопо̀лк*” (Селищев 1968: 107).

Многократно е посочвано разнообразието от лични именна в семейството на покръстителя на прабългарите и славяните от българската група Борис I. „Княз *Борѝс* I при покръстването си взема името на кръстника си, византийския император *Михаѝл* „**Міхаила – Бориша**” (Дринов 1911: 30), а синът на цар *Борѝс* се именува *Владимѝр – Раса̀те*. Двойни лични имена носят и други наши владетели и техни близки: през XI в. – *Гавриѝл-Радомѝр*, син на *Самуѝл*, цар *Йоа̀н-Владисла̀в*, *Пѐтър-Делян* (**Оделѣнь**, **Дѣлıанъ**, **Долıань**), син на *Гавриѝл-Радомѝра*” (Ковачев 1987b: 145–146).

Разнообразието от църковно-християнски и славянски имена продължава и в Средновековна България. Тодор Бояджиев прави класификация на по-старите сложни имена в българския език по векове и уточнява, че „времето на първоначалното фиксиране на името не е равно на времето, когато то е било създадено, тъй като точна хронологизация на всяка именна форма не може да се намери” (Бояджиев

2000: 45-52). Т. Бояджиев започва своята класификация с имена, фиксирани преди и през IX век, и завършва със сложни имена, засвидетелствани през XVIII век. Класификацията на Т. Бояджиев свидетелства за непрекъсната славянска традиция в личноименния фонд на българите.

За времето от XV век Н. Ковачев изтъква следния факт: *От 2825 лични имена на данъкоплатци 950 са църковно-християнски, а 1356 са домашни. Между домашните значителен брой са сложни от типа Белослàв, Братомѝр, Браниво̀й* (Ковачев 1987a: 15–16).

През голяма част от историята на българската държава отношенията между българи и гърци са антагонистични. Трайната враждебност пречи имената с явен гръцки произход да навлизат в антропонимичната система на българите. Известен в литературата ни е случаят с възрожденския писател *Ра̀йко Жинзѝфов*. Той пише следното писмо на Г. С. Раковски: *Помните ли, защо кога дойдох в Одеса, току що чухте гръцкото ми име, първий ваш отговор беше „Да си мениш името, ако си българин". Исто, Господи мой, колко неприлично ми се видеше името ми. Прочие вместо Ксенофо̀нт... зедох име, с което преди две години ме викаше муж добрий и великодушен и най-голям родолюбец Д. Хр. Миладинов. Това име ке го держам до последното ми издихание* (Жинзифов 1969: 342).

Същата възрожденска линия е констатирана и от Христо Ботев: *Преди двадесет и пет години в България се беше появила мода да дават на децата си християнски или гръцки и римски имена, т.е. да подражават на русите*. В навечерието на Априлското въстание народното съзнание се извисява и Хр. Ботев отбелязва: *Днес ролите се промениха. Съвременните българи захващат да търсят своите стари имена или да прекръстват гръцките на български (Теодо̀р на Бо̀гдан, Гео̀рги на Бранислàв, Стѐфан на Станислàв)* (Ковачев 1987b: 128).

В Родопите често се сменя държавното управление и днес констатираме липсата на достатъчен брой административни документи, въз основа на които да може да се проследи системата на личните и фамилните имена за исторически период, който е по-дълъг от сто години.

Липсата на семантична обвързаност, както и липсата на родова традиция, обясняват лесната и безпроблемна промяна на антропонимите от администрацията на съответната държава или от служителите на християнската или на мохамеданската религия. Налице е една официална антропонимична система за църквата или държавата и друга, която се ползва в битовото общуване. Много стар факт в българската действителност. Един такъв процес на рязка промяна на антропонимичната система ще проследим детайлно в именната система на една родопска община.

Анализираме конкретно промяната на антропонимите в община Неделино, област Смолян (*http://www.nedelino.bg*).

Условно разделяме системата на личните имена на два периода. Първият период представя всички лични имена, отбелязани в Регистъра на ражданията в Неделино за десетилетието от 1920 до 1930 г. Вторият момент от състоянието на антропонимичната система е периодът от 1970 до 1980 г.

Антропонимичната система в община Неделино е относително бедна на уникални имена. За целия период от сто години са налични всичко 1369 уникални имена. Едно и също лично име понякога има огромна фреквентност.

За десетилетието от 1920 до 1930 г. в Регистъра за ражданията в Неделино са отбелязани всичко 825 родени деца. Те са назовани с много малък брой антропоними. Това позволява да бъдат изброени и описани всички, засвидетелствани имена. Срещу всяко от тях показваме и статистически данни. В отделни случаи зачитаме различното писмено отбелязване само като колебания при записването, а не като съществуване на нов антропоним – например името *Азѝс* и *Азѝз*. Така системата на личните имена има следния вид.

Антропонимична система в общ. Неделино 1920 – 1930 г.

азѝс/Азѝз – 19
Азѝм – 4
А̀йша/Айшѐ – 106
Анифѐ – 1
А̀нчо – 1
Асѐн – 7
Аса̀н – 3
Асиѐ/Асия – 5
Атана̀с – 1
Атиджѐ – 1
Афизѐ – 1
Ахмѐд – 55
Ахму̀д – 2
Байра̀м – 4
Браѝм – 1
Брах^{3}м – 2
Ва̀йде – 3
Векѝл – 1
Вергѝния – 1
Гео̀рги – 1
Гюлсюмѐ – 1
Гюрсия – 1
Джамѝл – 1
Джемилѐ – 2
Джефѐр – 1
До̀нка – 1
Елва̀р – 1
Емидѐ – 1
Емѝл – 1
Еминѐ – 6
Енвѐр – 1
Ендѐ – 1
Ефѝмия – 1
Ешрѐф – 9
За̀йде – 3
Заѝм – 2
Зейнеяса̀ – 1
Ибрахѝм – 6
Ибрям – 3
Ива̀н – 3
Идрѝз – 1
Иляз – 3
Исеѝн – 21
Йорда̀н – 1
Кадимѐ – 15
Кезѝм – 1
Кемѝл – 2
Кѐрме – 1
Костадѝн – 1
Кюдимѐ – 1
Кюрсиѐ – 1
Леилѐ – 1
Летѝф – 1
Лютвиѐ – 1
Марѝя – 1
Махму̀д – 1
Места̀ф – 1
Мехмѐд – 51
Мехмедалѝ – 1
Мустафа̀ – 2
Мухарѐм – 1
Мюемѝн – 1
Мюмюн – 1
Набиѐ – 2
На̀дка – 2
Назѝф – 2
Несибѐ – 18
Неджимя – 1
Незифя – 2
Нурѝ – 1
Нуриѐ – 2
Осма̀н – 6
Реджѐп – 4
Ра̀йме – 1
Раѝф – 12
Ра̀йчо – 1
Рамада̀н – 16
Расѝм – 13
Расимя – 34
Рафия/е – 36
Рахимѐ – 4
Реджѐп – 4
Ресимя – 14
Риза̀й – 1
Рукиѐ – 3
Сабриѐ – 2
Садикѐ – 7
Садък – 4
Саѝд – 1
Селимѐ – 23

Салѝх – 6
Садо̀й – 1
Селѝм – 2
Сиза̀й – 1
Симео̀н – 1
Славѐйко – 1
Сла̀вчо – 1
Смаѝл – 3
Со̀фка – 1
Стѐфан – 1
Стоян – 3
Сюлейма̀н – 1
Тасѝм – 2
Тахѝр – 1
Тефѝк – 2
То̀дор – 1
Фаѝк – 1
Фатма̀ – 43
Фера̀д – 1
Хафизѐ – 1
Хабибѐ – 1
Хазѝм – 1
Хайриѐ – 1
Хайда̀р – 1
Хайредѝн – 2
Халѝл – 2
Халимѐ – 1
Ха̀ри – 1
Хаса̀н – 22
Хасиѐ – 1
Хасимѐ – 1
Хафизѐ – 5
Хрѝсто – 2
Хюсеѝн – 2
Шаба̀н – 8
Шекѝр – 3
Шерѝф – 4
Шерифѐ – 9
Шефѝк – 4
Шукрѝ – 1
Шу̀крия – 1
Юзеѝр – 1
Юлмиѐ – 5
Юмѐр – 3
Юмия – 5
Юсеѝн – 7
Юсу̀ф – 1
Ямѝн – 1
Яша̀р – 1

Всички деца, отбелязани в Регистъра за раждане на Неделино за периода от 1920 до 1930 г., носят общо 140 имена. Именуването на 815 родени деца със 140 преномена не е особено изключение за българската именна система.

Нека посочим първите осем най-често срещани мъжки лични имена:

- *Ахмѐд* – с това име са назовани 55 момчета;
- *Мехмѐд* – с това име са назовани 51 момчета;
- *Исеѝн* – 21 и също така Юсеин – 7 (това е едно и също име за лицата, които го носят и за техните близки) общо – 28 момчета;
- *Хаса̀н* – 22 момчета;
- *Азѝз* – 19 момчета;
- *Рамада̀н* – 16 момчета;
- *Расѝм* – 13 момчета;
- *Раѝф* – 12 момчета.

Съответно осемте най-често срещани женски лични имена са:

- *А̀иша, А̀йша, Айшѐ* (приемаме тези три изписвания за едно лично име) общо 106 момичета носят това име;
- *Фатма̀* – 43 момичета;
- *Расимѐ* – 34 и също *Ресимѐ* – 14, от което следва, че 48 жени носят това име;
- *Рафия* – 36 момичета;
- *Селимя* – 23 момичета;
- *Несибѐ* – 18;
- *Кадимѐ* – 15;
- *Шерифя* – 9.

Статистическите данни показват бедния личноименен фонд – пряко следствие от необразоваността и ниската културата на населението през този период. Чрез името не се приписват благопожелания или характеристики на детето.

Внушителна е честотата на личното име *А̀йша* – всяка четвърта жена носи това име. Ако направим сравнение с най-широко разпространените лични имена в България, ще установим, че според Н. Ковачев най-често срещаното женско лично име е *Марѝя* с 3,14% от състава (Ковачев 1987b: 153). В община Неделино, Смолянско личното име *А̀йша* се носи от 25% от жените. Само четири женски лични имена обхващат 55% от всички жени, което онагледява бедната култура на населението. Констатираме липсата на каквото и да е специално отношение към даването на име на бебето. Всъщност не повече от 15 женски лични имена обхващат 80% от жените.

Състоянието при мъжките лични имена е идентично.

Двете най-често срещани мъжки лични имена са – *Ахмѐд* и *Мехмѐд*. Общо 106 момчета носят тези имена. Въпреки липсата на писмени свидетелства, възможната звателна форма на двата антропонима, както и тяхната съкратена форма, е *Мѐтьо* – налице е отново същата абсурдна ситуация, при която всеки четвърти мъж би трябвало да е *Мѐтьо*. Въпреки това контрастът, в сравнение с най-разпространените лични имена при мъжете като цяло за България, не е толкова изразителен. Имената *Ахмѐд* и *Мехмѐд* обхващат около 16% от състава. Според статистическите данни на Н. Ковачев имената *Димѝтър* и *Гео̀рги* се срещат съответно при 6.44 % и 6.29 % от българите. Двете лични имена назовават 12,73% от българските мъже (Ковачев 1987b: 153).

Според данните от личноименния фонд в Неделино за периода 1920–1930 г. се констатира, че разнообразието при личните имена на мъжете е по-богато, отколкото при женските лични имена. Като цяло за България разнообразието е по-изразено при женските лични имена. При контактите с външната среда местното население е успяло да чуе, възприеме и усвои повече мъжки имена. Най-важната предпоставка за липсата на разнообразие при избора на личните имена се крие в необразоваността на хората. Всички най-често срещани женски и мъжки лични имена имат арабско-мохамедански произход.

Антропонимичната система в община Неделино (и в Родопите) се променя изцяло от началото на 60-те и най-вече през 70-те години.

Още през тридесетте години в Родопите започват процеси на ограничаване разпространението на арабско-мохамеданските имена и тяхната замяна със славянски. За десетилетието 1970–1980 година в регистрите за раждане на общ. Неделино антропонимичната система е изцяло променена.

Преобладават славянските имена. Най-предпочитаното мъжко лично име е *Бѝсер*. Разбира се, то не е славянско, но все пак е от домашните имена. По-важното е, че вече има съвсем ясна семантика за близките и родителите на кръщаваното дете. Среща се и за момичета във вариант *Бѝсера*. От личните имена, давани по скъпи платове и минерали, следващото е *Златѝн* с разновидности за ж. р. *Зла̀тка* и *Златѝна*.

От славянските имена най-често срещани са пожелателните за придобиване на положителни физически и духовни качества, на първо място по фреквентност са личните имена за веселост, жизненост, контактност. Най-разпространено е името

Веселѝн и неговите морфологично-фонетични разновидности *Вѐско*, *Вѐсела*, *Вѐселка*, *Вѐска*. На второ място е *Младѐн*.

На следващо място са пожелателни лични имена за придобиване на сила, здраве, твърдост, смелост и храброст. Това са личните имена *Бòйко*, *Здрàвко*, *Боян* и *Рỳмен*. Съответно те са на 3-то, 4-то, 5-то и 6-място по разпространение.

Сред женските лични имена също преобладават пожелателните. Родителите и близките желаят чрез името да придадат на детето здраве, красота и щастие. За десетилетието 1970–1980 г. най-разпространени са *Свѐтла* и *Румяна*, на трето място е името *Милѐна*. На четвърто място, отново с пожелание за привлекателност, е името *Захарѝна*, по-често умалителното *Захарѝнка*.

Тематично голяма група представляват женските лични имена от цветя, като разнообразието е значително: *Невѐна*, *Жасмѝна*, *Теменỳжка*, *Цветелѝна* и др. И тази група имена са пожелателни, за да бъдат момичетата красиви и привлекателни.

Славянски антропоними се дават на повече от 80% от кръщаваните деца. Чрез името родителите пожелават нещо хубаво за детето си. Те предпочитат славянското име, защото то има съвсем ясна за тях семантика.

В по-ново време предстои да се види в каква степен имената със славянски корени, имащи ясна семантична мотивираност, ще бъдат давани на внуци и правнуци. Дали ще се унаследяват в рамките на рода и по-този начин традицията ще бъде продължена. Наблюденията върху имената на децата от списъците на детските градини показват съществуване на тенденция към унаследяване, но тя все повече се нарушава.

Днес определяща роля при избора на лично име има глобализацията. Майките кръщават децата си с имената на героите от сериалите, които гледат по-време на своята бременност. Така понякога се получават много интересни от словообразувателен аспект преномени, при които се съчетават части от имената на баби, дядовци и други роднини с имената на герои от сериалите.

Десетилетието 1970–1980 г. показва замяна на антропонимите от арабско-мохамедански произход с лични имена от славянски корени. Засвидетелствани са и значително повече уникални имена. Влиянието на външните културни фактори върху затворената местна среда не само променя изцяло, но и обогатява антропонимичната система.

Децата, родени и израснали в Родопите в края на миналия и началото но новия век, не могат да възприемат имена като *Àйша*, *Фàтма*, *Амѐд*, *Мехмѐд* и така нататък. Асимилацията, глобализацията, радио и телевизионните медии разшириха кръгозора на хората, измениха изцяло и тяхната антропонимична система.

Вероятно бързите промени на антропонимичната система в Родопите ще продължават. Личните имена нямат здрави корени в родовата традиция. А нали още навремето римляните са казали: "Всичко тече, всичко се променя".

Изводи

1. Антропонимичната система в Родопи е относително бедна на уникални имена – едно и също лично име понякога има огромна фреквентност.

2. През XX в. антропонимичната система е променена – в периода 1920–1940 г. преобладават арабско-турските лични имена, а след 1970 г. вземат превес славянските.

3. От славянските имена най-често срещани са пожелателните имена за придобиване на положителни душевни качества като *Веселѝн*, *Вѐско*, *Вѐсела*, *Вѐселка*, *Вѐска* и *Младѐн*.

5. При женските лични имена преобладават пожелателните за придобиване на душевна или физическа красота – *Свѐтла*, *Румяна*, *Милѐна* и *Захарѝна* (*Захарѝнка*).

6. Славянски лични имена носят 83% от децата.

7. Днес определяща роля при именуването има глобализацията, но историята показва, че с много малко изключения вече 1500 години славянската антропонимия е имала основната роля в системата на личните имена и това ще продължи.

Библиография

Ангелов 1971: Ангелов, Д. *Образуване на българската народност,* София, 1971.

Бояджиев 2000: Бояджиев, Т. *Сложни собствени имена за лица в български език.* – В: *Słowiańskie composita antroponimiczne*. Lublin, 2000, 45–52.

Дринов 1911: Дринов, М. *Съчинения, том II,* София, 1911.

Жинзифов 1969: Жинзифов, Р. *Съчинения*, София, 1969.

Ковачев 1987a: Ковачев, Н. *Честотно тълковен речник на личните имена у българите*. София: *Д-р Петър Берон*, 1987, стр. 214.

Ковачев 1987b: Ковачев, Н. *Българска ономастика (Наука за собствените имена)*. София: *Наука и изкуство*, 1987.

Селищев 1968: Селищев А. М. *Избранные труды,* Москва, 1968.

Янев 2009: Янев, Б. *Система на личните имена в българския и немския език*. Пловдив, 2009.

http://www.nedelino.bg